

המגמה המרכזית של ברגוריון, חזן מן משקל נכון לשיקולים פוליטיים ומניס ולסיטואציה משתנה. עליו להתייחס לאישיותו של ברגוריון, אשר בצד החזון והלהט המשיחי היה מנהיג פרמטי, שידע לקרוא את תמונת המציאות הפוליטית ולהתיתם לגבולותיה. היה עליו לחזן בין כוחות מורכבים במדך היישוב היהודי בארץ-ישראל וכממשל הבריטי, בתנאים של קמסד וזלונטרי, שכוחו כמרות ומסכות הבנריים על הסכמה רחבה.

הקדמה זו מתחייבת בשל הבעייה שבנושא דיונו - יחסו של ברגוריון לעלייה הכלת-ליגלית. הדברים שלהלן מביקים להוכיח, שברגוריון היה מסויג ככל הק- שור להעפלה (תמונת שיתוף לעלייה הכלת-ליגלית), ופעלים אף ניסה לבלום את פעולת המוסד לעלייה כ', שזיה בתקופת המברעת הגורם המרכזי בביצוע ההעפלה. הדיון בסוגיה שלפנינו בעייתי, משום שהעלייה לארץ-ישראל הייתה נושא ההסכמה המרכזי ביותר של התנועה הצייונית לאחר הרצל. ההסכמה כללה את עצם זכותם של היהודים לעלות ואת אי-הליגיטימיות בניסיונות הממשלה (השודקית ואחר כך הבריטית) למנוע או להגביל את העלייה. הפועל היוצא הוא הסכמה לעלייה ככל דרך שהיא - גם זו שנחשבה על-ידי הממשלה - ולעניינו ממשיך המנוט - לעלייה בלת-ליגלית. ברגוריון היה במובן שותף אקטיבי להסכמה זו, וכדרכו הוא נמך לה בטיי רחב, ומכאן הקושי בדיון על יחסו המסתייג בפועל. הוכחת הטענה מתייכת להתייחס לחלק מדרבניו של ברגוריון כאל מס שפתיים הכולי, המתחייב ממשקיו הציבורי ומקודשת הנושא, ולכדוק - בצד הדיבורים הרמים על חשיבות העלייה והתמלכה בה - בחוק, שלא כחוק ואפילו חזן המגרות כחוק - את מעשיו בפועל. הממח שבין מחייבת ציבורית לדיון וניסמה לכין הנכונות המעשיות להגשימם היה פועל יוצא של התרבות הפוליטית בישוב. זו הצמיחה אתוסים שזכו לזקרה והיו מצע משותף להסכמה הכולית רחבה, בעיקר בקרב תנועת הפועלים, שהנרי- גה את היישוב למן ראשית שנות ה-30. דוגמה לאתם כזה הוא רעיון השוויון החברתי והכלכלי. ההסתדרות הכללית, מעצם מהותה, נכרייה על עצמה כעל גורם אקטיבי בהגשמת הרעיון, בהיותה ארגוןם היציג של הפועלים. והנה, עך מהדה, ההסתדרות עצמה הקימה במכה מערך שתרם לקיום המער הכלכלי בחברה, ובמק- רים מטוענים אמיל הגביר אתו, למרות שבחזן מפעיל ההסתדרות עצמם התמסר ומער, נשמר רעיון השוויון כאחוס והכל המשיכו לשלם לו מס שפתיים.

דוגמה אחרת הוא רעיון 'שלתת המעמדות' בנוסחיו המרקסיסטיים ואחר כך הבורוכוביטיים. מושג 'שלתת המעמדות' נשמר כסימה למן ראשית ימי ערפלי ציון בארץ-ישראל, והתגלגל עד למפא"י. המנהיגות המעצבת שמרה על הסימה, אולם לא ראתה עצמה מחויבת להגשימה, וגם זו נותרה כחינת הלכה ואין מוריים כך. כוללות האידאולוגיה בחברה היישובית² והאקלים האידאולוגי שהתווה על-ידי ההנהגה הקנו לגיטימיות להצעת רמות נעשות של חזון, לפעמים תוך מודעות

לפי ק

ברגוריון והתעפלה 1934-1948

זאת צחקר

יעלייתו לאין היא בכות
ואין את צרכים לכוא במחמת ובהתמא
ל ברמית
ועדת ההסתדרות הריעית 10.1.1934

מבוא: בין חזון למציאות

פעילותו הציבורית של ברגוריון בארץ-ישראל נמשכה למן עלייתו ב-1906 ועד למותו ב-1973. במהלך 67 שנים אלה נשא ברגוריון בתפקידי הנהגה מרכזיים במשך למעלה מ-40 שנה. בתקופה זו עבר העם היהודי תהפוכות, שתן מהדרמטיות במהלכותיו.

ברגוריון היה מודע היטב לתפקידי האישי ולמשמעות הליסטורית של החתרשויות שבהן נטל חלק. הוא הגיח שיהיו מהלכים והכרעות שהחייבות על-הם יימשכו גם לאחור תקופתו. כיוון שהיה ער מאוד למקומו בהיסטוריה, הוא הקפיד לתעד את חלקו ולהכין ארכיון אישי, שהוא מן המפורסמים שהתחזיר מנהיג ציבורי אחריי¹.

בארכיונו נמצאים מאות אלפי מסמכים הכוללים פרוטוקולים, נאומים ויומנים. המעידים על אישיותו ומנהיגותו, וכמובן על עמדותיו האידאולוגיות. החומר הארכיוני השופע, המשתרע לאורך עשרות שנים, בתקופה אינטנסיבית של שינויים מפליגים, מתייב זהירות מוחזת. בנישאים רבים וחשובים ניתן למצוא את כרזת ריין וואם דברים שונים ואפילו סותרים.² החוקר אגור לשקלל את הדברים על-פי

בו גם ביטוי לתוכנה החריגה והקיצונית שאפיינה את ברגוריון ברגעי משבר. צמדו ביחס לעלייה הבלתי-לגיאלית המאורגנת, שנמשכה מ-1934 עד 1948, נחנת כ"סווי להיכטים שונים שבמקום מנהיגותו של ברגוריון, ודומה שניתן לגזור ממנה לתחומים שונים.

1. התנבשות העמדות

ב-1932 התכנסה בארץ המכבייה הראשונה. תחרות ספורט בינלאומית זו של העם היהודי שימשה אמתלה למאות ספורטאים ואוהדים, שבאו בתזריזים מאירופה, להי- שאר בארץ כתושבים בלתי-לגיאלים.¹² התופעה של הסתגנות יהודים לארץ-ישראל - ימיה כ"מי הגולה. ואלם, למן ראשית שנות ה-30 הופכה תופעה זו ללחץ הולך וגדל. צמיחת המפלגה הנאצית בגרמניה ועלייתה לשלטון ב-1933 והליך-הירידה האנטישמי בפולין הפכו את ארץ-ישראל למקלט ולמעשה לאפשרות נחוצות על לרבים, ובעיקר לצעירים, אלא שהבריטים השילו הנבלות ברורות והחלה היחידה העלייה, ותיעול אותה לזרם מבוקר, המכוסס על שקלול כלכלי ופוליטי רגיש. אישורי העלייה היו מודדים ונכני על-פי קריטריונים מוגדרים. אלו שוכו לאשור קיבלו סרטיפיקט, שהיה, כפי שהסתבר לאחר ימים רבים, מעין ויזה המעניקה חיים. ההמנוה לסרטיפיקט ארכה שנים. לא הכל נכלו להמתין. לא כל הממתנים זכו לסרטיפיקט. הפועל היוצא: חיפוש פרצות כדי להיכנס לארץ מבלי להזדקק לסרטיפיקט.¹³

הכרטיסים היו ערים לניסיון היהודים להערים על השלטונות ולחזור לארץ בסתר. למן 1933 נעשה נוסא זה לחלק נוסד היום של הדינוים הרבים בין ממשלת המנדט לבין מנהיגי הסוכנות. השוט הבריטי כלפי ההנהגה היהודית היה פשוט: העולים והבלתי-חוקקים זכו לרישיונה עלייה בדיעבד, אולם אלו יוכנו ממכסות העלייה המסכמות של הממשלה.¹⁴ איום זה עורר זעם רב אצל אישים כבכר כנצלסון, ששלל עקרונות את מדיניות מכסות העלייה. ליריד עצם העיות, שממשלה בריטית מקצה סרטיפיקטים מוגבלים ליהודים המבקשים להיכנס לארץ, ראוי היה להתנגדות. ביולי 1934 מתקיים דיון על הנושא במרכז מפא"י. ראוי היה להתנגדות בתוקף לכל ניסיון בריטי להלביץ עלייה בלתי-חוקית על משבן הסרטיפיקטים שהקצו לעלייה החוקית.¹⁵ ברגוריון נשמע נחרץ פחות. הוא מציד במיאים עם הממשלה. בצד ביקורתו על מכסות בלתי-מספיקות, נראה שאין הוא מתנגד לשיטה העלייה. תכילת הסרטיפיקטים שהוקצו לעולים עובדים נמסרה לידי הסוכנות. עוב- זה זו אפשרה להנהגה היישוב שלטה בנושא הסלקציה של העולים והקשרתם, וממילא בכיוון העלייה ועיצוב פני החברה המתחדשת בארץ-ישראל.¹⁶ ברגוריון הזדיר את תכריז מפני אנרכיה בנושא העלייה, שתחתן אמתלה ביי

ברורה לתריגה ההצעה מגובלת ומציאות ומתסיכר להתאמה לאפשרויות ההגשמה.⁶ כתוצאה מהפער בין רמת החינו המוחיבות לאתוס לבין סיכויי הגשמתו. נבנתו מערכת מודרכת, שבה קיבלו על עצמם האישים המרכזיים בתנועת הפועלים וביישוב לשמור על מסגרת המחויבות האידאולוגית, תוך פדגוגיים וסלקציה כביצועי.

כפי שהדעת נחתמה, וכתה האידאולוגיה להעדיפה בהדגשה וכביטוי הציבורי, ואילו המעשה הפוליטי פיגור אחריה ובלט בנושיו לחתפטר. בתורה שבה וכתה האידאולוגיה לבלטתה עלול היה הפער הזה להתפרש כאופורטוניזם ול. להט הנפש של התקופה הוליד קוצר דות וכת לאופורטוניזם, וביסוץ היה לזוגמה כפרישה של האצ"ל מההנהגה, ואחר כך בפרישת הלה"י מתוך האצ"ל על רקע ההבלגה. החשש מפרישה של קבוצות משוגה מתוך המבנה המורכב של מרות הכלל בתורה וולונטרית ניצב לכל אורך התקופה כאיום החמור ביותר על ההנהגה, ואילץ אותה - וכמוותו את ברגוריון - לחמרון זהיר ורגיש בין קדימא המפה הפוליטית הדינמית של התעולה הדיפלומטית המחוייבת ממנה לכין מחויבותו לאתוס ולאידאולוגיה של שולחיו כפיה.⁷

ברגוריון ניחן במינוג נדיד של זחה לדיננות פונדמנטליסטיים ושל כשרון לפער לה אופורטוניזם. האישי הנסחף לעבר קצות החוץ מנלה כשרון מזיני מפותה. הוא יודע לשקלל את הלכי הרוח של הציבור שממנו הוא יונק את בחו ואת גבולות המשא-ומתן המדיני של המעצמה השולטת. והנה, בתוך מרקם מיוחד זה של חכונות, שעשו את ברגוריון לבכיר מנהיגי היישוב, אנו מגלים - פעמים נדרות וכבועי משבר - התפרצויות חתוגות מידד קבלת ההחלטות ושקול העדת המדיני שאפיינו אותו. התפרצויות אלו מולידות הצעות קיצוניות שאינו עומדות במבחן הפעולה והאופטימיות. כוון, לדוגמה, הצעתו מ-1921 לחייב את כל פועלי ארץ-ישראל להישיר טרף ליקומנה כללית, בעלת משמעת צבאית, של כל פועלי ארץ-ישראל, שלדשיר זה יעברו כל המשקים התקלאיים והקואופרטיבים העירוניים.⁸ רעיון קיצוני זה היה פרי משבר ראשית העלייה השלישית. זמן מה אחר כך התאששה ההסתדרות - בתנהגת כן גוריון - מהמשבד.⁹ ברגוריון גנז את הדעיות ולא שב לעסוק בו. באוקטובר 1930 פורסמה ממשלת בריטניה את הספד הלכן של הלורד פאספילד, שהטיל הנבלות קשות על העלייה ועל רכישת קרקעות בארץ.¹⁰ תגובתו של ברגוריון הייתה היסטורית. בנאום במעצמת מפא"י קרא ברגוריון לחת ריו להילחם בכריטינות, גם אם התוצאה תהא קטסטרופה אולי ללא יחזר קטנה מאשר הקטסטרופה של חורבן הבינה השני.¹¹ ושוב, זמן מה אחר כך הסתלק ברגוריון מהרעיונות הקיצוניים שהובעו בנאום זה.

לביעיותי מבחינתו מקור הסמכות שממנו ינקו נושאי התעלה הבלתי-חוקית והמאורגנת.²¹ תערוך המורכב, שהחל נוצק בהפלגה הראשונה, בנובמבר, שאלהיה גולגומב, המנהיג הבלתי-מצודער של 'ההגנה', הוזעק כמה ממפקדי הנגשים של 'ההגנה' לצורך פעולה הורדת המפעילים מהספינה ופיזורם. ואלם הוא עשה זאת תוך עקיפה מודעת של מפקדת 'ההגנה',²² וללא אישור המוסדות המוסמכים. בשלהי 1934 השתנתה התמונה באורח זמני. ההמלגה השנייה של 'יילוס' נכשלה. זכויותי בייטל את 'פקודה מס' 60, וביחוד שבה רקיבלה סרטיפיקטים מהסוכנות, בהתאם למסקה שקיבלה לפני הפקודה. במקביל נציאת אחרת וקופה, הנציב העליון הבריטי בארץ, להגדיל במידה ניכרת את מפקדות העליונה שונתנו לסוכנות. על רקע זה שוב לא היה טעם בסיכון ובמחיר הרב של ארגון התעלה בלתי-חוקית בדרך הים, וזו פסקה למשך כשלוש שנים. לכולם היה ברור שמדובר בפסק זמן. יומי התעלה המשיכו לרקום קשרים בנמלי אירופה ולהכין את קיבוצי ההכשרה לתעלה העתידה, ובדגוריון המשיך להביע את התנגדותו לצעם הרעיון. ב-1935 הוא נבחר ליושב-ראש הסוכנות, ושוב היה עליו להתמודד עם הפלישה הישנה של 'הלכנת' עולים בלתי-חוקיים שעלו לארץ, על חשבון מסכת הסרטיפיקטים. ב-1936 הוכיח כוגוריון לחברייו, שכניסה בלתי-חוקית לארץ פירושה דיילוג על מנגנוני הבחירה ופחה לכניסה גורמים בלתי-רצויים. הוא נעזר בנימוקים מוסריים, רציון שבטישה זו, הממרה את פי המוסדות וזכה להעזפה על פני איש הגון שישוב וחוכה בסבלנות בגולה; עד לכוא חזרו לעלייה ליגליה.²³ הוא אף חמך בהענשה המתגבשים לארץ באמצעות החזרתם לחוד-לארץ, כדי לקבל את הסרטיפיקט שם, כבוא חורג.

בישיבת הנהלה הסוכנות שדנה בדרך העגנה העמדה של הנהגה היישוב כסוגיית העלייה לפני ועדת פיל, חבע כוגוריון להדגיש בפני הוועדה שאנו מתנגדים לעלייה בלתי-חוקית, 'כי יש כה עושק העולה ומסחר בנפשות'.²⁴ עניין 'המסחר בנפשות' היה רמו לשיטת הפעולה של העלייה הבלתי-ליגלית, שאורגנה על-ידי חוגים המקורבים למפלגה הרדיקלית. במהלך שנות ה-30 העלה ז'בוטנסקי רעיונות שונים של העפלה המונית בדרך היבשה הים. כיוון שמנגנוני הארגון והגיוס של החנועה הרדיקלית לא היו ערוכים לכיצוע אף מקצת מרעיונות אלה, ניתן עידוד למעין יוזמה חופשית של גורמים עצמאיים, בעלי זיקה רדיקלית-סיומת. שארגנו העפלה דרך הים במימון עצמי.²⁵ למן 1937 ועד לפירוק מלחמה העולם השנייה כספטמבר 1939 יצאו מנמלי אירופה למעלה מ-20 הפלגות של אניות הפלגות אלה אורגנו בידי הרדיקלים או מקורביהם. ז'בוטנסקי היה מודע לביעיות הארגון, השיטה והמימון, וזמן אישור לפעולות אלה, גם אם נעשו כשיטות קשות ובעזרת גורמים מופשטים.²⁶ ואכן במהלך התעלה חתפו פר-שיות קשות שהיה בהן כדי לאמץ את אזהרת כוגוריון בדבר 'עושק העולה ומסחר

השליטון הבריטי להמקיע את השליטה על הקצאת הסרטיפיקטים מיד הסוכנות ולהעביר את תבילת הסרטיפיקטים לגורמים כלכליים ביישוב שנקראו, בהכללה, ארגוני 'בעלי-הבתים'.²⁷ ההצעה למסד את אישורי העלייה לנותני העבודה, תוך עקיפת הסוכנות היהודית, מצאה תוקף גדול בדמותו של ז'בוטנסקי, שהורה להחיות את הסרטיפיקטים. הוראה זו, שנודעה בשם 'פקודה מספר 60', התקבלה בשורת הביטחוניים באירופה כתרעומת, משום שהיא חסמה בפניהם את צינור העלייה הישיר והמקובל לארץ. ואלם ז'בוטנסקי, נותן בשאפתנות להכות בסוכנות ובתנועה הציונית (שלעת הזאת הוא נעזר לפורש ממנה), עודד את אנשיו. הוא הבטיח להם ניצחון, שממילא יאפשר להם מספר גדול יותר של סרטיפיקטים, משום שנותני העבודה יעדיפו את הביחודים על פני עובדים בעלי זיקה סוציאליסטית. ז'בוטנסקי הציג להם לא להצטרע על אבדן הסרטיפיקטים, משום שעד מהרה יתקבלו אחרים בדרך אחרת, 'משום שיש לנו סיכויים גדולים לנצח. אני כשלעצמי תושב שאלה סיכויים בטוחים - כמונו, אם נילם על כך מלחמה ממשית ופעילה'.²⁸ בסופו של דבר הסתלק ז'בוטנסקי מניטונותיו אלה, ופקודה מס' 60, כוטלה, אלם הסערה שקמה היותה איתנה לגורמים שונים להיערך לעלייה שלא באמצעות הנהגה.

החשי של כוגוריון מפני ההתמודדות עם הבידטים כסוגיית 'הלכנת' העולים והבלתי-חוקיים נבע מהחששה, שכל מערכת העלייה לארץ ננויה על מסד רגיש ובלתי-בטוח, היכול להתמוטט כדף עין. התורה מפני אבדן השליטה של הנהגה החנועה הציונית על העלייה, קיומה, הכשרותה וקליטתה הייתה מעמה לנשוא שהדריך את עמדתו ביחס לכל שיטת העלייה לארץ-ישראל. ואלם, בעצם הימים שבהם התחל הוויכוח במרכז מפא"י על 'הלכנת' העולים הבלתי-חוקיים, שהגיעו מתוך יוזמה אישית, החל פרק חדש בחולדות העלייה הבלתי-חוקית לארץ, שהפך את הדין על 'הלכנת' עולים בלתי-ליגליים, שכבר הורהים בארץ, למיושן. ביולי 1934 יצאה ספינת נוטים קטנה בשם 'יילוס' מיוון לארץ-ישראל ועליה 350 מעפילים ממזרח אירופה. הפלגת 'יילוס' מסמנת את ראשיתה של התעלה המאורגנת בדרך הים, העתידה להביא לעבר חופי ארץ-ישראל במשך 14 שנה כ-107,000 עולים, ב-140 הפלגות. עיקר התעלה התרחשה בשנים 1938-1941; 1946-1948. בשנים אלה התעלה הייתה גדולה מהעלייה החוקית, והיא הצמיחה ביישוב מאגר אנשי רב חשיבות לקראת המאבק על הקמת המדינה. כול כצנלסון היה בסוד המפעל החודש. בליל בואה של 'יילוס' הוא המחין לה על החוף יחד עם ישראל גלילי.²⁹ נראה, שברל הסתיר את ארגון המבצע מתברו ושומפו להנהגה, כוגוריון. שיתופו של ברל ונכונותו לתת יד למערך חשאי, הפועל מאחורי גבו של כוגוריון, הפכו את הנישוא

שיקול מעין זה היה בכחניגת ליכא לפומא לא גלי, שהרי אין להעלות על הדעת שמנהיג ציוני יחננג לעלייה יהודים לארץ-ישראל משום שהם יתקו יריב פוליטי. גם נמקומים טקטיים פשוטים, כמו האורז של ההנהגה בשמירה על הליגלים משום שיתוף התעפלה הנדרש עם הבריטים, והליגיטימיות כלפי העולם או המחיר הכלכלי הגבוה של עלייה בלתי-חוקית, היו דלים ולא משכנעים, לעומת להשקפת הציני הגלום בעצם רעיון העלייה לארץ.

אפילו נמקומים כמו שיתוף תעפלה עם הבריטים במאבק נגד המרד הערבי המת-חולל, או הסיכוי שהציעה ועדת פיל הבריטית לתבנית חלוקה, לא היו שקולים לרעיון העלייה. זו כנראה הסיבה, שבוגוריון העדיף להצניע את הנרשא, ומכל מקום להמעיט ככל האפשר את הדיון והזיכוכ בנושא התעפלה. ואכן המקום שהוקצה לנושא התעפלה ביזמן בוגוריון, עד אפריל 1939, ועם כיוחך, ולא במקרה. הערותיו מצד יוזמי התעפלה מלמדות על חששם מההתנגדות של בוגוריון ועל הניסיונות לעקוף אותה ולפנות ישירות לברל כצנלסון ולאליהו גולומב.³³ בשלהי 1937 מתחילה העפלה לצבור תנופה. הפעולות הספואראדיות מתמסדות. עתה לא הייתה ברירה אלא להתמודד ישירות עם הנרשא. היוזמים - גהודה ברגנסיקי, לוי שוורץ וזאב שינד - כולם חכרי 'הקיבוץ המאוחד', מבקשים להיפגש עם בוגוריון. עצם ההירשאה להפגש עם בוגוריון מלמדת על כוחו של בוגוריון. מבחינה תנועתית הגבוהה ביותר, היה תומך נלהב ואלהי גולומב, שנחשב למנהיג-על של 'הנהגה', ויה שותף לה. הם לא נזקקו לאישור מדיני של יושב-ראש ההגלה הסוכנות, שהרי ממילא הייתה פעולתם כלתי-חוקית ונעשתה במחתרת. פנייתם לשיחה עם בוגוריון מבטאת את הנחתם שבוגוריון לא יסתפק בעצמתו עין או בהתנגדות פסיבית. הם שיערו, שאפילו תמיכת ברל וגולומב לא תמנע ממנו לנסות להכשיל את פעולתם. על כן החליטו לנסות לשכנעו בחשיבות התעפלה. הפגישה התקיימה ב-15.11.1937.³⁴ דברי בוגוריון בפגישה זו וכו לגרסאות אחדות, שהפכו לימים למעין מנטו, המלמד על יחס אמביולנטני. בוגוריון ועם הוודיע, שאם התעפלה תבוצע, הוא יודיש להתמיד את יוזמיה למשפט ההסתדרות. ואולם, אם המעשה כבר נעשה, אותו לילה שהם יגיעו לחופי הארץ תבואו ותעריז אותו משנתי ואני הולך ראשון לעזור לכם.³⁵

המשחתפים יצאו מאוכזבים. אמנם בוגוריון נקרע בין הערכתו ללחט הציוני ולאקטיביותם של אנשי 'הקיבוץ המאוחד' לכין השיקול המדיני ותביעתו למרות ולסמכות, אבל הכרעתו הייתה ברורה: התנגדות חריפה לתעפלה.

לעת הזאת בוגוריון מקנה עדיפות לפעולה במישור הליגיטימי. אין הוא מעוניין לפגוע בדימוי החיובי של ההנהגה הציונית כגוף אחראי, המצליח לשלוט בחברי, המהווה גורם מייצג של האומיות היהודית. הציונות, הפועלת על-פי משפט

בנפשות.³⁶ יש מקום להניח, ששיקוף חששו של בוגוריון היה מהתעפלה המאורגנת על-ידי חברי זיוקא. יכולת הארגון והפעולה של תנועת הפועלים, על כלה ומנגנון ני הגיוס שלה, היו גדולים בהרבה מאלו של הריוניוניסטים. גם שטות העבודה בנושא רגישי כמו עלייה בלתי-חוקית היינו דרך אחת מונו של מעין משרדי נסיעות פומביים בהשראה ריוניוניסטית. המוקדים לכל סוכן מודיעין בריטי. דה ברור שמאבק בריטי נורץ יזלל מאוד את התעפלה הריוניוניסטית, ואילו תעפלה כהי-ראת ההסתדרות - אם מקום - תופרד במשך הזמן לגורם דומיננטי ולמעשה כלודי

(כפי שאנן אירע בהמשך).
בתשובה הפוליטית הממודדים העריך בוגוריון נכונה את הדינמיקה הפנימית שמתחולל בקרב עתודת העולים הפוטנציאלית שתמנה לעלייה לארץ באמצעות התעפלה. היוזמה, ההנהגה, המדיינים, אנשי הארגון והיזמאים יבואו בעיקר מהגוף האקטיביסטי ביותר בתוך ההסתדרות: 'הקיבוץ המאוחד'. אנשי 'הקיבוץ המאוחד', שישלטו בארגון כוה, הם בעלי תודעת שליחות עמוקה ואידאולוגיה מגובשת.

הנהגה הוועדית כחוד מפא"י.³⁷ במהלך 1938 נמגלע ויכוח חריף, שבא לידי ביטוי למן פרשת רצח ארלווירוד ונמצאה הנהגת 'הקיבוץ המאוחד' באופוזיציה פנימית מר בוועדה הריבית של מפא"י. בתחכמה כרוחלוח במאי אותה שנה.³⁸ מא החל להיווצר קרע ברור בין בוגוריון לבין יצחק טבנקין ו'הקיבוץ המאוחד', קרע שייילך ויחריף. הצדדים זנערכים לפילוג, שאכן ירחיש במהלך השנים 1942-1944, מבקשים לשפר עמדות ולהסתייג נכסים, בעיקר, כמובן, תבריש נאמנים ומקדי כוח והשפעה. אין ספק, שארגון של עלייה בלתי-חוקית היה אמור להקנות יתרון ברור לקיבוץ המאוחד, בתקופה של מאבק מר בין ההנהגה המסורתית של מפא"י, כראשות כוגוריון, לבין יריב עיקש ובעל עוצמה: 'הקיבוץ המאוחד'. העתודה הגדולה של העולים הנכונים למאבק - חוד הסיכון שבעלייה בלתי-חוקית - הייתה בתנועת 'החלוץ', פולין וכמיוחד לקיבוצים והכשרה שלה. בשנות השלושים הפכה לתנועה המונית רכבתה תבריש ומאות קיבוצי לחיי קיבוץ בהשפעת שליחי 'הקיבוץ המאוחד' לתנועה, כיוון עצמו 'החלוץ', לחיי קיבוץ בארץ-ישראל, וכחוד כד חלזו בו תהליכים של הסתלקות מהחלליות המצטרות שלו לעבר רייקליים ואקטיביות בודות 'הקיבוץ המאוחד'.³⁹ תהליך הסגירה של שיער העלייה החוקית לארץ, למן 1937, התרחש כאשר מצבם של יהודי פולין נעשה חמור. חברי 'החלוץ', וכמיוחד אנשי קיבוצי ההכשרה, יוצרו על עלייה בכל דרך. 'הקיבוץ המאוחד' נחשב למקום קליטה טבעי ולמקור הזיקה, ואילו התגה מפא"י נחשבה בעיניהם לגוף שיש להיאבק בו ברוח הרעיונות הרייקליים של הקיבוץ. היה מקום לסברה, שעלייה בלתי-חוקית גדולה תחבצ בעיקר מקרב אנשי 'החלוץ' ותקנה יתרון לאנשי 'הקיבוץ המאוחד' בימים של מאבק מר בתוך מפא"י.

שהיה מקורב לראשי הממשל הבריטי, השיב שאי ייך תילים בריטים על אריות מעפילים היפול ממשלת בריטניה חרף שכונת.⁴⁰

ספק אם היה זה רעיון מסודר, אך איז ספק שניכרה בברגוריון סערת נפש עזה של אדם שהש לפתע נבדל חסר-אונים המר אתר מעשה קיצוני. הרעיון הקיצוני הזה של גרירת הבריטים לפורבוקציה קינן אצל ברגוריון במשך חודשים אחדים. לאור שוכן לארץ, באביב 1939, הוא עסק בגיבוש דרכי מאבק אקטיביות בבריטים, וכמרבון שתי דרכי מרי: מרי פסיבי, שעיקרו אי-שיתוף פעולה עם השלטונות, ומרי אקטיבי. רעיונות המרי האקטיבי היו מן הנושאים נומרוזיקי-הלכת שהוצעו אי פעם בקרב ההנהגה הציונית. הם כללו הרורים כדבר הקמת צבא לוחם שעיקר משימתו מאבק למען העלייה את העלייה ראה עתה ברגוריון פגש היחיד היכול לשנות את מצבנו.⁴¹

לפרק זמן קצר תל היפוך מלא בעמדת ברגוריון ביחס להעפלה. במהלך מאי 1939, במקביל לפרסום הספר הלון הבריטי, המגביל את העלייה למנימום והמכ-שיר את הקרקע להקמת מדינה ערבית, הציג ברגוריון להפוך את ההעפלה הבלתי-חוקית, שהתנהלה עד כה בחשאי, לפריצה גלויה לארץ-ישראל. הכנית זו, שנודעה בשם עלייה ג',⁴² הוצגה על-ידי ברגוריון בצורה קיצונית: הבאת אריות מעפילים במספר גדול והורדת המעפילים לארץ היום, החת שמורה המנושה של אנשי 'ההנהגה', וחור נכונות להילחם בבריטים. ברגוריון הציג את הצעתו כאלטרנטיבה ואיים בהתפטרות אם לא תתקבל.⁴³

לכאורה, תל היפוך גם בעמדת הברי-יריביו לעניין ההעפלה: ברל כצנלסון, אליהו גולומב, יצחק טבנקין, ישראל גלילי ושאול אביגור, שהיו תומכים נמרצים ברעיון ההעפלה בעת התנגדותו של ברגוריון, מצאו עצמם לפתע מתנגדים לתכני-תו. נראה, שאלה שעסקו בפועל בהעפלה, יותר משישמוח לתפנית המרעישת שהלה בעמדת ברגוריון, חששו מהמשמעות שהיא ייחס לתפקיד ההעפלה עתה. אכן, ברגוריון לא הסתיר, כי יותר מאשר הוא מבקש להעלות ארץ מעפילים לשבוע,⁴⁴ הוא מיעד לאריות המעפילים תפקיד פוליטי: לעורר את דעת-הקול בארץ ובעולם.⁴⁵ דאגתם נבעה מהציוניות והמפכה של ברגוריון. ההוראות לימוסד לעלייה ב', שגשגלו מן וארץ, לימוסד את ראשי 'המוסד' שברגוריון אכן איננו נחלת משימה אלים שפירשו ריית על אריות עמוסות מעפילים.⁴⁶ הוכנו כח מתנדבים לפעולות התייחסו לאריות 'אשארט', קולורודי וטייגר וילי. הוכנו כח מתנדבים לפעולות והאבדות, ואנשי 'ההנהגה' בארץ נערכו לחיסמת מרכז תל-אביב לצורך מבצע ראווה גדול, שנועד להיערך סמוך לפרסום הספר הלון, במאי 1939.⁴⁷ המופך הודמשי בעמדת ברגוריון החרדת במקביל לשינוי ארגוני חשוב. באפ-ריל 1939 הוקם 'המוסד לעלייה ב',⁴⁸ הקמת 'המוסד' הייתה ביטוי להכרת המוסד כייחוס אנשי 'הקירוב המאוחד'. מעתה התאפשרו תמיכה וחסות מסודרות יותר של

העמים, מעדיפה משה-ומתן דפלומטי ממוד אחריות ויכולת להנהיג ולכטא את רצון הציבור. הוצג ההרפתקני הדיים, בהכרת, בעלייה בלתי-ליגלית עלול לפגוע בתמונה זו ולהפריע להנהגה הציונית בתקופה קריטית, שבה זימה היה שניתן להגיע להישג היסטורי באמצעות תכנית מעשה מזנית.

ברגוריון נתן דעתו גם למחיר הכסף היקף שבעלייה לא-חוקית, למחיר התכרתי שבעלייה לארץ ללא בקרה וללא סלציה - בתקופה של משבר כלכלי ואסלה - ולמחיר שיבוש היחסים עם דעת-הקהל ועם ארתי הרעיון הציוני ככריטינה.

2. מהתנגדות להעפלה להצעת עלייה ג'

במהלך 1938 תלה החרפה מכשרת רעות במצב העם היהודי באירופה. השתלטות הנאצים על אוסטריה, הסכם מינכן והתפוררות צ'כוסלובקיה, ממדו הרדיפת והפרי-עות בגרמניה והתעצמות האנטישמיות בפולין דמפו רכות יהודים להסתלק במה-רות מאירופה. דווקא לעת הזאת הלכו ונסגרו שערי העולם, כשהביטוי המדוי לכך היה בוועידת אויאו, שנועדה למצוא פתרון לפליטים נוסתיימה בנוואה שאין מצא.⁴⁶ תפתה הארץ-ישראל, שהתרחק במקצת באמצעות הצאת סטיטסיפטים נדיבה יחסית בשנים 1933-1936, הולך ונסגר. התקוות שהתוודו ועדת פיל הכרי-טית להקמת מדינה יהודית נעכה במרוצת השנה. היחסים עם בריטניה הגיעו למכו סחום. על רקע זה גברה ההעפלה לארץ. מי שהוכתה את הקצב היו גורמים פרטיים, אשר קיימו קשר של זיקה וארגון לתנועה הרוויזיוניסטית, ואולם גם אנשי תנועת הפועלים החלו להתארגן באינטנסיביות. בשנים 1937-1939 יצאו מאירופה, בעיקר מננלי הים השחור, 46 הפלגות ובהן קרוב ל-20,000 מעפילים. 20 מהפלגות אלה היו בהשראת רויזיוניסטים, 15 ביוזמת תנועת הפועלים והשארו תופעל באמצעות גורמים פרטיים.⁴⁷

בתקופה זו התחולל שבר עמוק ביחסים עם בריטניה. מוקד השבר היה בוועידת סנט ג'יימס, שכונסה בלונדון בפברואר 1939. הוועידה הייתה אמורה להלוך ניסיון נמרץ לפתור את בעיית ארץ-ישראל באמצעות משא-ומתן אינטנסיבי בין הנציגים הבריטים בייתר של הבריטים, הערבים והיהודים, אך היה נכשל. בתום דיונים ארוכים ומתישים הגיעו הבריטים ותכנית שפיררשה היה ביטול המנדט הבריטי והקמת מדינה ערבית כאל-יישראל. ברגוריון - חוליה, מר ומתשם⁴⁸ - ראה בתכנית הבריטית בגידה.⁴⁹ המגמה הבריטית החלה להתחזק עוד במהלך הוועידה ונעשתה רזאת כיישוב מיום 24.2.1939. למחרת נפגש ברגוריון בלונדון עם ארנוולד לורנס (אחיו של חומס לורנס, הוא לורנס איש-ערב הנודע). ברגוריון תנסיע שאל אותו, מה יקרה אם היהודים יתליתו להפעיל כמות לארץ. האם הבריטים יגיבו כריי על האינתינא לורנס,

אין להעלות על הדעת שבן-גוריון היה מוכן לוותר על יהודים, והניסוח של שרת הוא מן הסתם פשוטי ומטעה, אולם ניתן ללמוד ממנו על סדר הקדימויות של ההנהגה הציונית כולה. אין זה מקרה, שבן-גוריון, כמו גם משה שרת, עוסקים בנוכחם 1939 במשפטם של 43 חברי 'ההגנה' בארץ שנעצרו על-ידי הבריטים ומקצים לכך ביומניהם יותר מקום מאשר לארגון התעמלה מאורפה העולה בלהבות.⁵⁴ גם כאן אין מקום לשיפוטי עורכי, ואפילו לא להצבת סימני תמורה. מלחמת העולם השנייה העמידה את מנהלן הדיסטוריה על ראשו. כל המערכות שוכנו, ואמות המידה של השיקול המדיני, שהנהו את ההנהגה הציונית עד כה, לא היו דלונטיות עוד. המלחמה שנמשכה למעלה מחמש שנים היוותה פסק זמן רצוף-אימה. התעמלה נמשכה כטפטוף דקיק עד שלהי 1941. בתקופה זו אידעו אסונות כבדים, ששיאם בשחרור בה נספו בעקבות הפיצוץ. ב-24.2.1942 טובעה 'סטרומה' על-ידי צוללת סובייטית בים השחור. בכך הסתיימה למעשה התעמלה המאורגנת עד לשחרור רומניה ב-1944.

'פאטריו' ו'סטורמה' הפכו בידי בן-גוריון לסמל ולנשק מדיני. בעשירות נאומים, מכתבים, ויגיו משא-ומתן ומאמרים שב בן-גוריון ומזכירי אהו, הו גילמו בעניין את העלייה לארץ-ישראל כהצלה, כצורך השעה, כהצדקה הרציוני והפטריוני יחד לעם היהודי. אבל השימוש האינטנסיבי בפישות 'פאטריו' ו'סטורמה' נותר בתחומי ההסברה והנשק המדיני. לא נעשתה פעולה של משען לעמן העלייה הכללית-חזקה לארץ.⁵⁵

עלייה ג' - סערה ודממה

ההתפרצות העזה של בן-גוריון, שהגלידה את רעיון עלייה ג' כאביב 1939, שמצה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בסתיו אהו שנה, ונדמה היה שנשכחה. מעתה, וכמשך קרוב לשיש שנים, בן-גוריון איננו מתערב כמעט בנושא התעמלה הכללית-חזקה לארץ-ישראל. כאהו שנים פעל 'המוסד לעלייה ב' כחזר מערכת אילצוים מודרכת, רוצפת כשלונות ואכזבות, לאשר לארגון הפלגות ישירות לארץ. המכוני הסתום שאליהן נקלעו בניסיונות השנונים⁵⁶ היעלו את ההנהגה 'המוסד' להיער-כוח ארובה טוות, הוורגה ממחום התעמלה הישירה. 'המוסד לעלייה ב' היה מעורב בפעולות ועד ההצלה, שפעל בקוטבא נטל חלק בארגון הצנתונים הארץ-ישראליים שצנתו באירופה הכבושה והחל בפרישת רשת שליוזים. לעת חום המלחמה נמצאו אשי 'המוסד' ב-22 אצות ב-4 בישות עולם. בניחיים הושם דגש על כניסה לארץ בדרך היבשה, בעיקר מעירק ומסוריה. עם כיבוש רומניה בידי הנאצא האדום הסובייטי ב-1944 התחדשה ההתעמלה בדרך הים. מעתה ועד הקמת מדינת-ישראל

הסוכנות היהודית. ראשי 'המוסד לעלייה ב' ובהם אביגור, ברגינסקי וברל יכלו להתמטר מעתה למה שראו בו את עיקר משימתם: החזרה חשאית, במספר גדול ככל האפשר, של צעירים יהודים לארץ.⁵⁷ ברל כצנלסון ניסח זאת במפורש: 'חשבונות העלייה קודמים, והתוצאה המדינית תהיה תוצר לוואי'. בכך הוא חלק על בן-גוריון, שנהגה כי ממשלה אשר תירד בעוליים לא תמקיים אפילו שבוע אחת: 'אין לי ביטחון בזה, כבר היו יריות על אניות, והשמעה אומרת כי היו פצוצים, ואני כסוח אם היענות האנגלית סיפרה על כך.⁵⁸

ייתכן שמתנגדי שיטתו של בן-גוריון, מקרב חסיד התעמלה ומארגניה, תישו שהעמדה שנקט עתה בן-גוריון היא ביטוי חריף למיר נפשו, וכי באשר יפוג המשבר האישי שהוא שרר בו יסתלק בן-גוריון מן הדעיין. הם חשו כי מוטב לשמור על המפעל הצעיר והרגיש מפני החשיפה הפומבית המסוכנת, ואפילו במחיר מאבק נגד בן-גוריון. הנקודה שבה התמקד המאבק ביניהם הייתה הפלגת 'קולורדו ב', כוילי 1939. בן-גוריון דרש להביא את האנייה לחל-אביב מוד התגרות גלויה כבדישים. חבירי התנגדו, בעקבות הצלחת הורדת 379 מעפילים בהפלגה קרתמת של אנייה זו. הם ביקשו לנסות ולהחזירם בחשאי.

בן-גוריון לא יחיר. הוא הביא את הצעתו להעפלה פומבית להנהלת הסוכנות - ונחה. הוא הביא את ההצעה לתועלת המדינית של מפא"י, נדחה גם בכיתו האישי-מי. ב-28.7.1939 נתמסה האנייה על 374 מעפילים. בן-גוריון נסער ורדגו, גם על חכריו, דרש בלהט להשתלט על האנייה הנמצאת בנמל ולשחרר את המעפילים ככות. יו ורישתו נדחתה כמובן (נפרד אמנם מכצע מחותכמ, שכו הצליתו אנשי 'ההגנה' לשחרר את רב החובל היינז ולהבריחו מהארץ).⁵⁹

למן הידש התעמלה ב-1938 ועד הפלגת 'קולורדו ב', ארגן 'המוסד לעלייה ב' (ומה שקדם לו) 12 הפלגות. רק שתי אניות נתפסו. גם המעפילים שנחטפו שוחררו בהדדגה, וכל נכנסו לארץ אלפי יהודים כלי התגרות ישירה כבדישים, ומתוך מאמץ לשמור על העבודה החשאית כדי לא לסכן את עצם התעמלה. דחיית עמדת בן-גוריון על-ידי אנשי 'המוסד לעלייה ב', כפרשת 'קולורדו ב', היוותה פתיחה רדגה למערכת יחסים מודרכת שנמשכה עשור שנים; מעתה ימשיכו ראשי 'המוסד לעלייה ב' לפעול בלי להמתין לאישורו. ואולי אף מתוך ממה להמעלם מעמדתו.

בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה, העתידה להתחיה שואה על העם היהודי. בן-גוריון נרתם למשימות אחרות. זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה, ב-13.11.1939, הוא נפגש בלונדון עם משה שרת. השניים דנו בעניין ציאה מדינת של 2,900 עולים מגרמניה. שרת רשם ביימנו מאותו יום כהאי לישינה: 'בן-גוריון קבע, שעתידינו המדיני יותר חשוב מהצלת 2,900 יהודים; הוא היה מוכן לוותר עלתים.⁶⁰

ז'מוסד' את ארוד אביאל.⁶¹ כאשר ניסיון זה לא עלה יפה, זאג בוגוריון ב-1946 למנות את משה סנה לתפקיד הממונה על עלייה ב' בסוכנות היהודית ולהפחית מתחיו את שאול אביגור הוותיק.⁶² סוגיה עדינה זו – נסתיימה באקורד מביד, אשר במהלכו סטה משה סנה מהדרך הראשית של המעשה הציני והיצננה. שנה מאוחר יותר הציג בוגוריון לשאול אביגור לפרושי מן 'המוסד' לטובה ארגון מערכת רכש, נשק וציוד לקראת מלחמת העצמאות.⁶³ לכל אורך העימות הסמוי הזה סירב שאול אביגור, בתוקף, לוותר על תפקידו המרכזי ב'מוסד' לעלייה ב'. לידע, התפקיד הוחשב ביותר של התקופה היה העברת מספר גדול ככל הניתן של יהודים לארץ-ישראל; יש בכך כדי להציל מכליון בגולה וכדי ליצור מדינה ציונית בארץ-ישראל, ואיך זיל צמור.⁶⁴

כאשר קמה המדינה המשיך אביגור בתפקיד זמנה במסגרת ממלכתית עד סמוך למותו, ב-1978.

במסותבר, התעפלה התשאית לארץ-ישראל לא הסתיימה עם קום המדינה, וניתן לשער שהיא נמשכה עוד ימים רבים.

הניסיון להעמיד בראש 'המוסד' לעלייה ב' הנהגה אחרת, וזיקקת בתקופת השיא של הפעילות, מלמד על אירוניה של בוגוריון מודד הפעולה. אין מדובר על כישלון ארגוני, אזרובא, ביחס לנתוני הפתיחה ועוצמת המשלולים הלחוח 'המוסד' לעלייה ב'. הייתה מופלאה. ההעפלה הצליחה לעורר דעת-קהל חיובית בארופה ובאמריקה, להכריז את בריטניה ולהוציא מפליו את שר החוץ העוין, בורין.⁶⁵ ועל הכל – היא הגדילה את היישוב היהודי במלעלה ב-20%, רובם אנשים צעירים ונחמשים, שעברו סלקציה פנימית. חלקם של המעפילים כמאבק על הקמת המדינה וכמלחמת העצמאות היה רב-חשיבות, ואלים בוגוריון היה מסויג. ושוב, בקי הרצף הארוך של הסתייגותו מנציבת התפרצות נוספת, דבת געש ועוצמה, שגם היא מקודמתה שככה עד מהרה והפכה לזממה.

למעלה משיש עשנים חלפו מאז הפתיע בוגוריון את תכריזו ברעיון עלייה ג'. זמנה היה שכל העניין נשבת. והנה, בסתיו 1945, חזר והפתיע בוגוריון את חבריו ברעיון זמנה. המלחמה העולמית ושואת יהודי אירופה שינו את פני העולם, ובמיוחד את חולדות עם ישראל. מעתה נשא הכל אפי אחר. כי גם משמעות הרעיון הציני, שנודע על-ידי מעצביו לפתרון בעיית יהודי אירופה. והנה, למעשה, הם לא היו קיימים עוד.

על רקע זה, זמנה היה כי הרעיון, השיטה והאמצעים שנתחו את ההנהגה הנתונה הצינית קודם למלחמה אינם מתאימים לצב החושי. והנה, כמבט לאחור, ניתן לגלות קו רצף עקרוני בדרך הפעולה שאפיין את התנועה הצינית למן המחצית השנייה של שנות ה-30 ועד להקמת המדינה. הבסיס לקיום רצף זה הוא רציפות ההנהגה. תהליך יציאתו של חיים וייצמן מעמדתו והתפרעה קודם למלחמה וחפף

התרחבה כל ההעפלה בידי 'המוסד' לתעפלה ב', וכמחלכה הפליגו לעבר ארץ-ישראל 75 אניות וברו 75,341 מעפילים.⁶⁶ (רק אנייה אחת, 'כנ רכסי', ובה כ-800 מעפילים יצאה בניתוח האצ"ל).

השואה שנתחתה על יהודי אירופה מיקודה את תשומת-הלב של דעת-הקהל העול-מית בשארית תבלטה. אגרות 'המוסד' עמוסות הניצולים שביקשו לפרוץ בכל דרך לארץ-ישראל היוו נושא מוסרי ומדיני, שחרג הרבה מעבר למשימתם הישירה של שליחי 'המוסד', שביקבלו על עצמם להביא יהודים לארץ-ישראל.

ההעפלה, שהפכה למעין תנועה עם חוורמת בודרכי הים ההיחזן ונאבקות במשחיתות בריטיות, הציבה מקורות מזמן ברמה לאומית. ברוח, על כן, ששיבו איז מדובר בארגון ספורטאי של קיבוצניקים, המתליתים להעמיס את עצמם על שכם – כמאמר שידר של נתן אלתרמן – אלא כארגון החייב להיות כפוף לקהות ההנהגה העליונה, ולענייננו – לכוגוריון.

ואכן, בוגוריון נטל חלק בדינוים שניערכו בוועד הפועל של ההסתדרות ובתנהלת הסוכנות. בין השנים 1944-1948 הוא הרבה להיפגש עם שאול אביגור, שריכו את עבודת 'המוסד', ופעם בפעם נפגש גם עם שליחים מן הישרה בארצות השונות. אופר פגישות אלה בווימו אפיניני: אינפורמטיבי ויכשי. מכעז פגישות הקשרים בוימו ניתן לאתר, שיעקר עניינו של בוגוריון בסוגיית ההעפלה היה בנושאים מוגדרים: ימאים ארץ-ישראליים, אנשי קשר, מחיר האגרות, דרכי ההתקנה.⁶⁷ עוד עסק בוגוריון בבעיות הפוליטיות של שליחי 'המוסד', שבו, למורת דוחו, היה יחיון בולט כן עסק ברקע הפוליטי של לעת הזאת התפלג מחון מפא"י ונקלע לשיעומת ארוך לאנשי 'הקובין המאוחד', אשר לעת הזאת התפלג מחון מפא"י ונקלע לשיעומת ארוך ועמוס משנה עם בוגוריון.⁶⁸ יומני בוגוריון מצד אחד וד'חיות' 'המוסד' מצד שני אינם מלמדים על התערבות של ממש של בוגוריון או על ניסיון ללווית את פעולות 'המוסד' איז ספק, שהיה כוחו של בוגוריון להשפיע, לחוץ ולכוון, כפי שידע לעשות בתחומים אחרים. ואלים בוגוריון העדיף שלא להתערב באופן ברור ונחרץ.

מכרכת זו של קשרים, שיש בה מעורבות ללא התערבות של ממש מצד בוגוריון, עשויה להוביל להנחה: שבוגוריון ספק על שיקולי 'המוסד' ובמיוחד על שאול אביגור שהיה בו העלייה השנייה, חבר קבוצה, מהנהגת מפא"י, מראשי ההנהגה, ירד לבוגוריון ומעט מקורב אליו. אפי היחסים בין השניים גרס לכך שלמים, בעת המשבר הקשה שלאחר פרישת בוגוריון לשיד בוקר ב-1953, ראו וחיקי מפא"י בשאול אביגור יורש אפשרי לבוגוריון בתפקיד שר הביטחון.⁶⁹ והנה, כמסתבר, בתקופה של פעילות אינטנסיבית ב'מוסד' לעלייה ב', בשליחיה

להכריז על המשל, למעשה, של מדיניות הספר הלכן הובאה לברגוריון ב-1945.9.20⁷¹ עוד באתורים התכנסה הנחלת הסוכנות בלונדון. ברגוריון המסער תבע הפסקת המגעים עם בריטניה ופעולה יזומה ונחמשה במאבק נגדה. בכסיס הצעתו: עלייה בלתי-חוקית לארץ.⁷² במהלך דיונים נסערים אלה התגבש הרעיון הכללי לתכנית אוסטרליה. בסוף ספטמבר בערוז בלונדון, חיבר ברגוריון מכתב שהיה מעין הנחיה להכנין מבצעי. מכתב זה נשלח על-ידי ברגוריון למשה סנה, ראש המפקדה הארצית של 'ההגנה', בכסיס המכתב הצעה לדרכי ארגון עלייה ג', תכניה לאיחוד כוחות המרי כארץ וליזום פעולות תכלה ראוותניות. כי מכתב זה, שלא נידון ולא אושר בפורום מוסמך, היווה את הכסיס להקמת תנועת המרי המאוחדת. שבה פעלו במשותף 'ההגנה', האצ"ל והלח"י, בתקופה הדרימטית שלמן סתיו 1945 ועד קיץ 1946.⁷⁴

כדרכי, לא הסתפק ברגוריון בהעלאת רעיון וכהנחיה המפורסם לו, אלא הוא עצמו החל בפעולה נמרצת לבדיקת אפשרות ההוצאה לפועל של התכנית. כשישה שבועות לאחר שכתב את המכתב, שהה ברגוריון באודופה. תחילה קיים סדרת שוחות אינטנסיביות בפריס עם שליחים מהארץ, אנשי הבריגדה ואנשי 'המוסד'. במיוחד התרשם ברגוריון ממפגשו עם מפקד המחוז היהודית-הציונית, שפעלה בצרפת הכבושה בעת המלחמה ונדעה בשם שוטן A.S.M.A (צבא יהודי), נראה, שהוא ראה בהם את הכסיס האנושי הלוהם לכיצוע עלייה ג'.⁷⁵ מפריס יצא ברגוריון לפגוש את שארית הפליטה, אלה שהיו אמורים להוות את

התשתית הרחבה של המפעל. לצורך זה הוא ערך מסע בגרמניה. ביקוריו אצל שארית הפליטה בזכאן ובברגן-בלזן השפיעו מאוד על הלי-דיווח והפכו אותו נסער עוד יותר. במתנת, שהיו קודם לכן מתנות מזוה, הוא נפגש עם אלפי יהודים הנמצ-אים במצב ללא תקווה. ברגוריון, היודע להפך משבר למנוף, ביקש להפוך את הפליטים לחיילים רכי עוצמה. מצבם היה, לדידו, הנלי לכיצוע ההבקשה הנדרשת. במשך אוקטובר 1945 המשיך ברגוריון ונסע בין פריס ללונדון. הוא המריץ את האנשים לפעולה והוסיף נדבך לרעיון עלייה ג': 'שמירת צלחים', האמורה להיות קבוצה אוונגרד חשאית של המאבק, שעיקר תפקידה 'הגנה על קוממויות ישראל בארצו, על חירות העלייה ועל זכויות היהודים ופברום באשר הם'.⁷⁶

הקצב הנמרץ של ברגוריון לא חפף את כושר הפעולה של הגורמים בשדה שאמורים היו להפעיל את הנושא. אמנם, נרכשו כלי נשק אחדים והוחל באיתור מקום לפעולות ולאומנים,⁷⁷ אבל החוצאות היו דלות, אישיות ולמעשה מאכזבות. חודש לאחר הפגישה עם מפקד ה'S.M.A שבה התפעל ברגוריון מארגונו ומכוונו, הוא דיווח בינונו על סך הכל שהוא 36 איש, חלקם לא מאומנים. מאנשי הבריגדה הוא לא הצליח למצוא מפקד לרדו.⁷⁸ 'המוסד לעלייה ב'י' אכזב את ברגור-יון פעם נוספת, בכך שגם הפעם לא התגלחה בו התלהבות לרעיון עלייה ג'.

להחליף התעצמות כוחו של ברגוריון. לכאורה, הפך ברגוריון רק בשלהי 1946 למנהיג יחיד. אולם, ככל שהדברים אמורים ביישוב היהודי בארץ-ישראל, היה ברגוריון האישי המרכזי, מאז נבחר לתפקיד יושב-ראש ההנהלת הסוכנות ב-1935. נדבך נוסף, המסביר את קו הוצף בפעולה הציונית, למרות העזות הנורא של השואה שאמרה הייתה לפורד כל מהליך קודם, הוא הקיום האוטונומי של היישוב היהודי בארץ-ישראל.

במהלך שנות ה-30 הפך היישוב לגוף יציב, המחולל זינומיקה פנימית של התעצ-מות וקיום עצמאי. יישוב זה היה מודינו בתוך עצמו, ובתחרותו לצבירת עוצמה ולדיכונות, מבעד למרחק הזמן, עלול לחוש מכוכה, כאשר הוא מגלה, שבצמצ ימי הקורא, מבעד למרחק תשומת לב רבה יותר לכעיות כמו מוספת יוקר לעובדים בארץ השואה הוצתה תשומת לב רבה יותר לכעיות כמו מוספת יוקר לעובדים סימנים ישראל מאשר למתחולל באירופה.⁶⁶ אפשר שתופעה זו אנרשית ומכשאת סימנים ראשוניים לקיום שודשי וטכני של יישות ישראלית חדשה עוד קודם להקמת המדי-נה, מכל מקום, מוכיחה נישא דיונו, שואת יהודי אירופה שימשה מאיץ לתהליכים שהתחוללו קודם לשואה; מעתה, היא תהווה גם הכוחה לצדקת הרעיון הציוני וכלי חשוב בהמשך המאבק לדיכונות לאומית. התביעה לעלייה חופשית תהיה מדה יותר ואגרסיבית, ודהיתקלות בהתנגדות לה תעורר הסלמה באיבה לכריסניה.

יתום של הבריטים לעליית יהודים לארץ-ישראל בתקופת השואה - כאשר כל סרטיפיקט פירושו היה סרטיפיקט לחיים - היווה בהם על האתוס ההירואי של כריסניה במערכה.⁶⁷ היה מקום לציפייה שעל רקע זה, ולנוכח חשיפת מצב שארית הפליטה, ישנו הבריטים את מדיניותם. ציפייה זו הפכה לתקווה נרגמת, באשך ביולי 1945, זמן קצר לאחר שגדמניה הנאצית הוכסה, זכתה מפלגת הלייבור בשלטון בבריטניה. בוועידה קודמת לכחירת קיבלה המפלגה מצע פד-ציוני, שצידד בחיך מת מדינה יהודית לאלתר. החלטה המפלגה הייתה מרחיקת לכת והציעה פינוי ארץ-ישראל מערבים וברחבה גבולותיה.⁶⁸ הנהגת המלצה הציונית, ובמיוחד ההנהגה הארץ-ישראלית שאמחה מחר מסא"י - הקרובה לאוהד לרעיונות הליי-בור - הניחה, שהכל עומד בפני שינוי לטובה. בגורל המקווה, כך גדולה הייתה האכזבה. הסיבות הגיאופוליטיות של העולם לא פעלו לטובת הציונות. במהלך ספטמבר 1945 הסתבר ששר החוץ הבריטי, ארנסט בווין, נוטה להמשיך במדיניות הספר הלבן מ-1939.⁶⁹ עמדה בריטית זו נתקבלה כתקיעת סכין צנייה בגבו של עם פצויע ומכה. שוב נקליעה התנועה הציונית למצב שאין ממנו מוצא. ושוב חוזר על עצמו המסרטי של ברגוריון, הנחשק עומד מיד, הנחשק עומד קיצונית המתובת פעולות ראווה דרמטיות שבמרכזן שוב עלייה ג', 'יהיא עלייה מזוינת, שתמכוך ככוח עצמה בפני משטרה בים או בחוף'.⁷⁰

תמחפך בעמדת ברגוריון היה מעד וחמר-פשרה. הידיעה הפודרה שבודעת בויון

אני לא רציתי בעניין זה לחת הוראות, והעניין נמשך כפי שהוא נמשך.⁸⁴ הבריגדה הפולשית של כוגוריון מלודת, שהוא לא נהג לוותר בקלות למתנגדי. העובדה שבסוגיה זו כוגוריון לא רצה לחת הוראות להנהגת המוסד לעלייה ב" מבטחה את חששו, שמא חברי-דיכוי, השואבים את השאר, מהמאבק מוקיבוך המאחד, נמרו בעניין זה את פיו. חשש זה נבע, בין השאר, מהמאבק הנוכח על הנהגת הנורעת הפועלים, על נפש הנוער ועל הדרך למאבק למען ההגשמה הציונית. כוגוריון, בחושי הפוליטיים, על נפש הנוער ועל הדרך למאבק למען ההגשמה הציונית. מיוחדת במנה שוב לא ניתן היה להחמק מעימות וכוגוריון אכן נתן הוראה נחרצת למוסד לעלייה ב" והחבר שחשש היה מוציא: אנשי המוסד הפרו את ההוראה. פרשה זו אירעה בדצמבר 1947 בהקשר להפגנה שאן יורק' ופאן קרישנס'.

יומנו כוגוריון ומסמכי המוסד לעלייה ב" מוכיחים את הפגישות והמגעים שהתקיימו בין כוגוריון לשליחי המוסד. אולם, מלבד אונור רמור יש בהם אך מעט חומר שממנו ניתן ללמוד על חובו הדינמי. רוח הזכרים מלודת על מתח רב ומידה של א-הבהנה, מנקודת מבט של שליחי המוסד לעלייה ב" ייצג כוגוריון את ההנהגה הממוסדת, הפועלת בדרכים דפולומטיות. דפולומטיה, משא-ומתן מדיני ושירות קוקטייל בהכרח שיש לא זכו לזקקה בעיני הקיבווצניקים ואנשי הפלמ"ח, שראו עצמם כמי שהפקידים לפרוץ את שערי ארץ-ישראל.⁸⁵ על כך יש להוסיף את הנטייה הטבעית של כל גוף הפועל באופן לא-חזק, והחייב לשמור על תשואות, לשמור על מרחב גדול ככל האפשר של אוטונומיה.

ניסונו של כוגוריון להשליט מרות ישראל היה מחייב את אנשי המוסד לחייר-עץ לפני כל פעולה בעסקנים פוליטיים ולקבל הכרעות מפי הנהלה ציבורית (שאכן הייתה קיימת ונרעדה להנחות את המוסד לעלייה ב" וכן, כמובן, להפקיד בידה את סודות הפעולה. גיבורי העלילה שלנו ניסו, כמובן, להחמק מחובה זו.

כוגוריון, כמייצג המוסד, היה על כן כמי שניצב מצד האחר של המתרס. מנקודת מבטו של כוגוריון, והסתגרות מהמוסד לעלייה ב" ומדרכי פעולתו נבעו מחחשות, שפעמים אנשי השדה של ארגון חשאי נעשים משועבדים למפעלים וראים בו חוות הכל. מי שיושב ברומניה ורואה את מצוקתם של יהודי העיירה, שמכרו את ביתם והם יושבים על מזוודותיהם, יתקשה לעכל קיומם של גורמים שמתחל למצוקה זו. הכרעות הסובייקטיבית תיעשה מבלי לראות את מלאה הרחבת של הריעה ההיסטורית.⁸⁶

כוגוריון, שהטביע את היסמיה המעמד לעם,⁸⁴ היה עוה בדרכי לדיעות הממלכתיות. ב-1948 הוא יפקד לירות על אניית הנשק של האצ"ל, 'אילטלנה', יודוך עד חרמה את רוצאי הלוח' ויפקד בדרמטיות את הפלמ"ח. לעת דינונו, בימים שלפני הקמת מדינת-ישראל, הוא ביקש להסתייע בקיומם של ארגוני מתחת

הרעיון הממשלה של עלייה מווינה שנורק בסערה לא נקלט. לא נמצאו לו נוסחי אנשי, משתתף ארגונים או מכוני. המוסד לעלייה ב" המשיך לבצע הפגנות כשי-טה השואתית, כבימים ימימה. בנייתו חלו התחשבויות חדשות, שהעתיקו שוב את זירת השומת הלב של כוגוריון לחתום פעולה אתר. ב-13.11.1945 יצא בווי ברברזה מדינית עוינת לציונות; ואולם במרח כד הקמה הועדה האנגל-אמריקנית. זו עתידה להציע עליית 100,000 פליטים יהודיים לארץ-ישראל. הצעה זו גלגלה כחד שלג שהלך והתרחב, כאשר נשיא ארצות-הברית, הארי טרומן, וראש ממשלת בריטניה, קלמנט אטלי, נעשו על כורחם מעורבים בעיית ארץ-ישראל.⁸⁷ לאחר הוועדה האנגל-אמריקנית קמו סודיה של ועדת נוספות ב-1946 התבסס לקונגרס הציוני והוצעה תכנית החלוקה. ב-1947 הועברה שאלת ארץ-ישראל הקונגרס הציוני והוצעה תכנית החלוקה. וכוגוריון נפנה אליו כמלוא מוצו. לאולם, שדה הפעולה עתה היה הדיפלומטיה, וכוגוריון נפנה אליו כמלוא מוצו. נכח רעיון עלייה ג', שנורק פעם שנייה בסערה, שקע, פעם שנייה, בדממה. דומה שהכל, כולל כוגוריון, לא הצטער על כך.⁸⁸

העיתות כפרשת הפאנים

השילוב הכוגוריוני המופלא של הפונקטנמוליס הציוני, המפליג אל קצווי משאת הנפש, עם הפרגמטיזם, הודע את גבולות האפשרי, בא ליד ביטוי בהתפרצות השנייה של רעיון עלייה ג'. במשך ששת השבועות שלמן העלאת ההצעה ועד שוב לארץ הוא למד מקיוב את מפרד הכוחות, הללים והגורמים. כאשר נוכח שהרעיון איננו ניתן לכיצוע, גנו את תנושא, אבל הלימוד האינטנסיבי הותיר אצלו היפרות רחבה עם בעירת ההתעלה והעלייה, עם המוסד לעלייה ב" ועם שילוחיו, ואפילו עם בעיות ספנות. להוכחות זו יחיה ביטוי בשלהי 1947.

בשנתיים שלאחר הצעת עלייה ג', משלהי 1945, צבר המוסד לעלייה ב' תנופה רבה. שנתיים אלה היו תקופת שיא של ההפעלה לארץ-ישראל. במהלך 1946-1947 יצאו לעבר ארץ-ישראל 45 ספינות רבות כ-65,000 מעפילים. המוסד לעלייה ב" טוות ישת של שילחים, ופרש מערד של קשר, סניפים, מנות ואניות. והפעלה תמכה לנשיא רכ"ח-שיכוח בהסברה הצייונית ובמאבק המדיני והביטחוני. אולם כוגוריון, שלתק רחוק למען הפעלה בלתי-חוקית בתקופה שקדמה לתנופה הגדולה, שפ לגלות הסתייגות משיטת הביצוע. בדצמבר 1947 הוכרז כוגוריון לשאל אכגור, שזה שנה וחצי הוא חוזר ומחוייב בפניו נגד דרכי הנובדה של המוסד, ובמיוחד השיטה שצידדה כהפעלה באמצעות אניות גוזלות המטיליב אלפי מעפי-לים. יכל פעם שנודמנתי לפריס', אומר כוגוריון, 'ידברתי על כך עם שאלי, המוסד לעלייה ב' דוחק את ההצעות, וכך כוגוריון אכן אומר: 'הם הלכו בדרכים, אולם

אטלי וארנסט בוויין וכן אנה פאוקר, שרת התוך הייחודייה של רומניה, ובכל תגראה גם יוסף סטלין.

התפקודות בפרשת 'זפאנים' והעמדת שפרץ בין ברוגוריון להתנגה 'המוסדי' לא נבעו רק בשל התיקה הגדול של המכביע, ואף לא בשל עוצמת התנגדות הערכית, האמריקנית והבריטית,⁸⁸ אלא בעיקר משום שהאנשים עצמו לאצת מדיניות לאתר ה-29.11.1947, היום שבו התקבלה בא"ם ההחלטה בדבר הקמת המדינה. התלשת הא"ם סימנה שלב חדש בתולדות המאבק הציוני, ואלם היה מקום לחשש, שמא גם התלשה זו לא תמושל.

ואכן הנגבל מרשל, מזכיר המדינה של ארצות-הברית, שמלכותה לא נלתב מדיעיון לזקקים במרות התיכון מדינה יהודית, עליל היה לתור אתר נמשך שיאשר לו להעלות דין מחודש בא"ם, ואולי אף לבטל את ההחלטה הקודמת.⁸⁹ התפרצות מתגרה של 15,000 מהגרים בלתי-לגלים לארץ-ישראל, בתמוון דגיש וניול כות, נתפסה על-ידי מנהיגים ציוניים אחרים כקסטרופה,⁹⁰ העלולה לגיש למוטט את הכל, אנשי 'המוסד' לעלייה ב' לא החשיבו מלכתחילה את הפעולה המדינית ואת עבודת הדירפלוסייה, ומילא לא התייחסו כבודך ראש להחלטה משתנת של מדינאים, שבאות לידי ביטוי בפסווח נייר. הזכר העיקרי והמכריע לידים היה הכאת יהודים לארץ-ישראל, מכל מקום, בכל זמן, בכל האפשר יותר.

המאבק המוקדם שהושקע במצב ה'זפאנים', הכסף הרב שהושקע בקיינות, מצנכס של יהודים שבבו חיטלו את רכושם והם ניצבים על מוודות הפליטים אשר להם - כל אלה ניצבו כמסקל נגד לשיקול הדעה המדיני של המרות הפליטים אשר להם - אכן, לא במקרה, הדין הראשון של הנהלת המוכנות, למחרת ההחלטה בא"ם, עסק בשאלת הפלגת ה'זפאנים', בישיבה זו נבחרה ועדה מצומצמת בת שישה חברים ובראשם ברוגוריון.⁹² מטרה נערכה התמודדות ישירה, במשך שלושה שבועות נערך בו יזונים מרתונים בארץ-ישראל, בכירות אירופה ובאמצות-הברית. שאר אנשי גור הגיע לארץ בבהילות וניסה פעם ופעמיים להפציר בכרוגוריון.⁹³ ברוגוריון, כדרך בנושא התעלה, לא הכיע התנגדות בוטה לעצם הרעיון ההשוטה: הוא הציע לחרות את הפלגה, או לחילופין להעתיק את הפלגה מרומניה לאחת מאיצות מערב אירופה. הצעה זו, בזון שלא הייתה מעשית, יכולה הייתה להתפרש כדרך אחת: ביטול המבצע.⁹⁴ באות משלבי העמורת, ב-9.12.1947, החכנסה כבית הוועד הפועל של ההסתדרות בלתי-אביב מובירות מפא"י. שאול אביגור ניסה לשכנע את החברים לאפשר לימוסי להוציא לפועל את המבצע באותה ישיבה אודכה וקשה עוד ברוגוריון מעיון השבוין היסטורי עם 'המוסדי', הוא רמז, שהסך הכל של התעלה היה דל: כתקופה המכרע של התעלה, למן 1946, נתפסו כמעט כל הפינוח. האגשים הועברו לקפריסין, ועל ברותאם למכסוח הסרטיפיטים, שהבריטים ממילא הרעידו לעלייה. נמצא אם כן, שהמוסד העלה יהודים לארץ-ישראל באמצעות

ולינועריים, אולם היה עד מאוד לסיכון הקיים בהם, ובעיקר לסכנת הפרישה ממס-גרת המרות הלאומית.
במרות הזמן נראה החשש, שעל 'המוסד' לעלייה ב' יפעלו התלכתי פרישה, כמפורד. יש לזכור, שתקופת התנופה ופעילות השיא של 'המוסד' חופפת לתקופה המשכר בתנועת הפועלים בארץ-ישראל. החלק שפרש בעצם אותם ימים ממאמ"י כלל בתוכו את האקטיביסטים שבמרח תנועת הפועלים הארץ-ישראלית. תמדת בנים כלל ברוגוריון נמשך לאורך שנים רבות וכא לידי ביטוי בוויכוחים בדבר היחס לכהן ברוגוריון נמשך לאורך שנים רבות, ולשלמות הארץ, למפקיד החתיישובות להנעה הרוויזיוניסטית, לכריטים, לערכים, לשלמות הארץ, למפקיד החתיישובות ולדרכי הנשמת הייצונית.⁸⁵

החלוקה בין זאמני מפא"י לכין המתפלגים לא חפף את החלוקה בין האישים בוויכוחים העזים שהתנהלו עשוי שנים ויותר עד לפילוג. כך למשל, בוויכוח על התעלה כבר מצאנו, כי שניים ממנהיגי מפא"י המרכזיים, בורל כצנלסון ואליהו גולומב, תמכו בכל לב בתומת אנשי 'הקינוח המאוחד' האופוזיציוני. יש להדגישי, שגם אנשי 'הקינוח המאוחד' לא היו מנוגלים. זוגמה בולטת לכך היה שואל אביגור: הוא עצמו חבר קבוצה כנינה, וכל זאת חבר מפא"י נאמן. ואלם, למרות הסתיוניות מגבילות אלה, בתקופה שלמן 1945, לאחך פטירתם של בורל כצנלסון ואליהו גולומב, 'המוסד' לעלייה ב' הלי תעשה גורם פולטי ברור. רוב המנוגלים החלדשים באו מקרב 'הקינוח המאוחד' או הפלמ"ח, שטיפח גם הוא ויקה בדורה ליקיבוך המאוחד, והתנגדות, לפנטיה אמנם, לעמדת הנהגה.⁸⁶ הריגובגווישות הפוליטיות בתקופה הדיגשה של המאבק על הקמת מדינת-ישראל חרגו הרבה מעבר לנושא התעלה. ככך נכסו ניצני העימות בדבר היחס לכריית-התעלות ולמשמעות

החברה העתידה להיבנות במדינה שתקים.
בירשאים קיומיים אלה היה ברוגוריון חשדן. דרך פעילותם של אנשי 'המוסד' לעלייה ב', המאבק המודיע לנטרל את כרוגוריון לכונן ולהשפיע, ובנוסף לכך התגבשות קבוצת נאמנת חשאית ואינטמיית, הפועלת מחוץ מעין מנותפוליום ומתחמת, והתנגדות ותי-תנוחות ההדדית פרוצ בוויכוח מר, שהתנהל ערכ הקמח בנושא מהותי כמו העלייה לארץ, היה בהם כדי להזין את השנוותו.

המדינה, בפרשת 'הזפאנים', שאן יורקי וישאן קרשני' היו שתי אניות להובלה בננות, שנרכשו על-ידי 'המוסד' בארצות-הברית בהשקעה גדולה יחסית, והיחסיון לתעורת למעלה מ-15,000 איש בתפלה אחת. על פי סדר הגודל של התקופה מדרוב במספר אנשים שהיא, בדכרי אביגור, כימו 25 פעם קבוצת כנינה,⁸⁷ או כמתחית מספר המנוגלים לעבא ביים הקמת מדינת-ישראל. מבצע 'הזפאנים' היה גדול המבצעים הארגוניים בתולדות היישוב עד אז. בצד האמצעים הכספיים הנהדו לים הבהירות הטכניות הנישחוחיות והמתורבתות המודרניות, התערבו במהלכי גדולי המנהיגים, למן ייצמן ונחום גולומב ועד הארי שרומן והגנדול מרשל, קלמנט

הערות

1. על ארכיונו של כר גוריון המקיז כפי כר גוריון, ראה: ז' צחור, 'כר גוריון בתב אוטוביוגרפיה', קשת, מס' 17, 1974, עמ' 144-156.
2. לזוגות, הצעותיו לפתרון הבציה היהודית-הערבית בשנת העשרים, א' בנן, ישראל העולם העברי, מרחביה 1964, עמ' 231-245.
3. ההצעה הקיצונית ביותר בעניין יישום שוויון כלכלי לפועלים בארץ-ישראל הועלתה דוקא על-ידי כר גוריון. על כך ראה: ד' כר גוריון, 'הצעות לתיעור אחרות העבודה', קונטרס 9.9.1921.
4. צ' זוסמן, פער ושוויון בחסותרות, רמח"ג 1974, עמ' 105 ואילך.
5. על כוללות האדיאולוגיה, ראה: ד' הורוביץ, מ' ליסק, מיישוב למדינה חל-אביב 1971, עמ' 180-182.
6. שי"צ אייגנשטדט, חברה ישראלית - רקע, התפתחות וכשיו, ירושלים 1973, עמ' 38 ואילך.
7. החשש מפרישה בשל תביעה לאקטיביזם נמצא ברקע המאבק בין הנהגת החסותרות בראשות כר גוריון לגודו העבודה. על כך ראה: ז' צחור, ברדך להנהגת היישוב, ירוש-לים 1982, עמ' 251-259.
8. ד' כר גוריון, אנרות, ב' חל-אביב 1972, עמ' 82.
9. ז' צחור, ברדך להנהגת היישוב, עמ' 204 ואילך.
10. *Palestine, Statement of Policy by His Majesty's Government in the United Kingdom*, London, Stationary Office, 1930, Cam. 3692.
11. ארכיון קרשט כר גוריון (להלן: אר"ג), ד' כר גוריון, זכרים כמבצעת מפא"י, 25.10.1930, פרוטוקול מועצת מפא"י.
12. י' סלוצקי, ספר חולדות הנהגת כרד, ב' חל"א, חל-אביב 1959, עמ' 480.
13. על שיטת חלוקת המדיטטיסטים, ראה: ד' עופר, העלייה הכלית חוקית לארץ ישראל כחוקות מולחמות העולם השנייה, 1939-1942, עבודת דוקטור, ירושלים 1981, עמ' 3-9.
14. ד' כר גוריון, וברונת, א' חל-אביב 1971, עמ' 670 ואילך.
15. ב' כנצלסון, מרכז מפא"י 1934.7.18, ד' כר גוריון, וברונת, ב' חל-אביב 1972, עמ' 126 ואילך.
16. ד' כר גוריון, שם.
17. שם.
18. ז' זכרונות, 'פקודה מספר 60', הירדן, 4.11.1934; על רעיונות מאוחרים יותר של זכרונות, ראה: ז' זכרונות, נאומים, 1927-1940, ירושלים תשי"ז, עמ' 195-212.
19. נתונים סטטיסטיים והמוגדרים מחוץ תעודות המרכז לחקר חולדות ההעפלה הורכב, אוניברסיטת כר גוריון בנגב.

הבריטים אולם מוד סוכנו האנשים וכמחיר עלות רב הרבה יותר מאשר בעלייה ליגליה רגילה. מבחינת האפקט המדיני, טען כר גוריון, אפשר היה לעשות הרבה יותר וזכרונות גדולה יותר, אילו היו מקבלים את מרונתו ויורדים מהעץ הגבוה של אניה גדולה. כר גוריון הוכיח לאביגור את תביעתו, לא אניה גדולה, אלא אניה קטנות, 200 איש בסירה; הודעה מירום כאלה⁹⁷; כל נימון היה להשיג את המהודת הפוליטית וגם להחזיר, בתשאי, יורדים לארץ. כר גוריון טיכם את מערכת היחסים בינו לבין 'המוסד': 'זוהאסון היה שלא התנגדו לי, אבל עשנו את ההיפך.⁹⁸ בסופו של דבר, לאחר משבר דרמטי, האניות יצאו בניגוד לעמדתו של כר גוריון. כר גוריון, מדינאי ומנהיג, ידע לכל הפדה מרות זו. כיוון שהפחד נפל, הוא השלים עם העובדה ואף העניק לאניות שמות עבריים, 'עצמאות' ו'קייבוק' גלויות.⁹⁹ במרתק הזמן ראה את שאל אביגור כ'מוצא כר גוריון טיפוס'.⁹⁸ האיש, שרצה כממון בעלייה יהודים שאל אביגור, נשא באחריות כוללת, לאומית, ששיקוליה הודיעו אותו להתנגד להפלה. ברעפד הוא נתן להפדת המרות גכוני. ואולם, מלך לאחר שנומתימה הפרישה, הוא עמד בחוקף על יציאתו של אביגור מהמוסד לעלייה. כ', כשהוא מועיד אותו לתפקיד מרכזי כמשדד הביטחון, העתידי לקום תוך זמן קצר.

סיכום

פרשת 'השאנים' אירעה בתקופה המכרעת של המאבק על הקמת מדינת-ישראל. תעימת בין דוד כר גוריון והנהגת התנועה הציונית לבין אנשי 'מוסד' לעלייה ב' על יציאת האניות החוחלל, כאשר בארץ התנהלה מלחמת העצמאות היישוב היה שרדי בסכנה קיומית. העוצמה הרגשית שהועלתה בוויכוח המר היה היוותה מעין אפילו לוויתור שנומשך מאו ראשית ההעפלה המאוורגת ברדך היים. ב-1934, נדד לקמת מדינת-ישראל. פעמיים במהלך שנים אלה, ב-1939 וב-1945, הציע כר-ארך דיון להפדת את ההעפלה לנשק צבאי ופוליטי לנוכח פני הכרישים, אלא שההצעות הועלו ברדגי משכר מדיניים ואישיים אצל כר גוריון, ותקופתן חפפה את תקופת המשבר הקצרות.

לכל אורך 14 שנות ההעפלה המאוורגת דרך היים נמצא כר גוריון בוויכוח עם יוזמי ההעפלה ושליחי 'המוסד' לעלייה ב'. פעמים היה זה ויכוח מר נמרץ, פעמים הייתה רק הסתייגות עניינית. העוצמה המשתנה של הוויכוח, כולל הצעותיו הנוערות לעלייה מווינת, חושפים יחס קבוע של כר גוריון להעפלה, שנגזר מהכרמנו כי הועלייה הכלת-החוקית לארץ-ישראל איננה תנועת פליטים. כי אם תנועה פוליטית.

41. ישיבת הנהלת הסוכנות, 21.5.1939 הארכיון הציוני המרכזי (לולין: אצ"ש), פרוטוקול הנהלת הסוכנות
42. ספר תולדות ההגנה, כרך ד, חלק א, עמ' 78-79.
43. ישראל גלילי, ריאיון מיום 19.1.1982.
44. ספר תולדות ההגנה, כרך ג, חלק א, עמ' 98.
45. ארכיון תולדות ההגנה, 3403/278, שאל אביגור, עזרת.
46. י. ברוננסקי, עם חזרת אל חוף, עמ' 214 ואילך: ברונדזין הנית, שהדפיסים לא יעו לידות באצ"ח מעפילים, יומן, 6.6.1939.
47. י. ברוננסקי, שם.
48. א"ל אבנרי, 'המאבק בספר הלבן והקמת המוסד לעלייה ב', שרישיס, ג, תל-אביב, 1982, עמ' 213-246.
49. על כר, ראה: ז' צחור, 'טטרות התעפלה והוויכוח עליהן 1945-1948', שורשים, ד, 1984, עמ' 105 ואילך.
50. ברל כצנלסון במעצת מפא"י, כ"ז בניסן תרצ"ט, מתוך: כתבי כי כצנלסון, ט, תל-אביב תשי"ז, עמ' 44-45.
51. מ' בר-הור, ברונדזין, א, תל-אביב, 1975, עמ' 400.
52. ספר תולדות ההגנה, כרך ג, חלק א, עמ' 82.
53. מ' שרת, יומן מדיני, ד, עמ' 487.
54. מ' שרת, שם, עמ' 459: יומן ברונדזין, אקטובר-נובמבר, 1939.
55. ד' עופר, העלייה הכלית לחוף לארץ ישראל, עמ' 71 ואילך.
56. ד' עופר, שם.
57. נתונים סטטיסטיים ודמוגרפיים, תעודות המרכז לחקר תולדות התעפלה והרכש אוניברסיטת ברונדזין.
58. זו הייתה גם החששות של שליו' דמוטרי' והעפלה, שנפגשו עם ברונדזין: ראינו גות עם בנימין ירושלמי, מיום 21.10.1981. פול שולמן, 10.3.1979, שיחה דו, 16.4.1979.
59. ז' צחור, 'דמוטרי' לעלייה ב' - מקור המסכות', ראה הערה 21.
60. מ' בר-הור, ברונדזין, ב, תל-אביב, 1967, עמ' 1059-1061.
61. ראינו: י. גלילי, 19.1.1982, ז' חודי (מספר ראיונות).
62. על הרקע והסיבות למיני סנה, ראה: ז' צחור, 'המוסד לעלייה ב' - מקור המסכות', ראה הערה 21.
63. אב"ג, ש' אביגור, שדות, 28.12.1976.
64. ארכיון מפלגת העבודה (נית כרל), ש' אביגור, מובחר מפא"י, 10.8.1945.
65. על משמעות העלייה הכלית לגליל לארץ בעיני בוניו חילופי מכתבים רבים עם עמיתיו בבידות העולם. לדוגמה: מכתבו לג'ורג' ביד, שר החוץ הצרפתי, מיום 7.4.1947.

20. אויטה שפירא, ביד, ב, תל-אביב, 1980, עמ' 571.
21. על בעיות מקור המסכות של יומני ההעפלה, ראה: ז' צחור, 'דמוטרי' לעלייה ב' - מקור המסכות', במחברת, מים, 39, 1986, עמ' 162 ואילך.
22. ספר תולדות ההגנה, כרך ב, חלק א, עמ' 528-529.
23. ד' ברונדזין, יומן 18.3.1936 וכוונות, ג, תל-אביב, 1976, עמ' 99.
24. ד' ברונדזין, 'ישיבת הנהלת הסוכנות 30.11.1936, מתוך: וכוונות, שם, עמ' 507.
25. ז' ויבשינסקי, עזר צעד אוז לקץ המתקרב, חזית העם, 12.3.1934.
26. על כך בספרו של ויל פול, מינוטי ההעפלה הרוויזיוניסטית, W.R. Pezel, The Four Front War, New York 1979.
27. עזרת מנקודת ראות רוויזיוניסטית: ח' לור-ליטאן, אף על פי, תל-אביב תשי"ז, עמ' 154.
28. שם, וכן עמ' 266 ואילך.
29. על כך עזרת מאחזרת של יצחק בר-אודון, בתוך: ד' שביט, שירות עם כן אחיות, תל-אביב, 1984, עמ' 54 ואילך.
30. על הוויכוח בנושא הוויכוח אב"ג, פרוטוקול הוועידה הריבית של מפא"י, רחובות, 1938-9-3.
31. י. אופנהיים, גלגולי דעות ואידאולוגיה של הולך בפולין - השלמת הכשרה הקבועה', ציון, כרך 42, מס' 3-4, 1977, עמ' 292.
32. שם, עמ' 287 ואילך.
33. רמז למדיניות המסוכרת של אנשי הקיבוץ המאוחד ביחס לעמדת הנהגת מפא"י, בדברי סבניקין במעצת ה"ב של הקיבוץ המאוחד, נען, 1939, 21.7-14. ארכיון הקיבוץ המאוחד, תת, חטיבה 4, מיכל 6: דיואר אור אצ"ל: י. ברוננסקי, עם חזרת אל חוף, תל-אביב, 1965, עמ' 53 ואילך.
34. ספר תולדות ההגנה, כרך ב, חלק א, עמ' 1252.
35. ספר תולדות ההגנה, כרך ב, חלק ב, עמ' 1039: נוסאות אחיות: י. ברוננסקי, עם חזרת אל חוף, עמ' 67; ש' אביגור, עם דוד ההגנה, ב, תל-אביב, 1977, עמ' 24.
36. על ההתנגדות לכניסת פליטים לארץ, למשל: איז מורס, וועולם שחק - עם נספח שישוה מליזונים, תל-אביב, 1973, עמ' 164 ואילך.
37. י. ואלך (עורד) אטלס כרמא לתולדות ארץ ישראל מראשית ההתיישבות ועד יום המדינה, ירושלים, 1972, עמ' 73.
38. על חלקו של ברונדזין במשא-ומתן, ראה: מ' שרת, יומן מדיני, ד, תל-אביב, 1974, עמ' 165-24.
39. ד' ברונדזין, יומן, 13.3.1939, ריזן מסמס בספיו של מ' אביגור, העיונות לחלומות, קריית שדה בוקק, 1985.
40. מ' שרת, יומן מדיני, ד, עמ' 91.

88. ההתנגדות להפלגת היפאנאים ונעוצמתה שם, עמ' 78 ואילך.
 89. רמזי אריה-נחמה של הנגדל מרשל כאן ליד ביטוי בפעולות אנשי מחלקת המידע של אר"ב בפרישת היפאנאים. על כך, ראה: Foreign Relations of the United States, 1947, vol. 5, Washington 1971, pp. 1215-1230, 1298-1302
 90. ארכיון תולדות התנועה, חיק הפאנים. האזהרה שתפלגת הפאנים היא קסטרוזה - במברק משותף של ברוצקי וגולדמן למשה שרת מיום 20.12.1947.
 91. ז' הדרי וז' צחור, אגרות או מדינה, עמ' 102 ואילך.
 92. מעוררות המרכז לחקר תולדות ההעפלה והרכש, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, פרוטוקול ישיבת הנגלה לחקר הסוכנות, 30.11.1947, עזרת משה סנה.
 93. על הדיון תולדות התנועה, חיק הפאנים. העצרת שונת של בן-גוריון וגולדה מאירסון: במברק המרכז, 4.12.1947.
 94. ארכיון תולדות התנועה, חיק הפאנים, מדינת ישראל, 9.12.1947, ראה הערה 81.
 95. ישיבת מועדון מפא"י, 9.12.1947, ראה הערה 81.
 96. שם.
 97. ארכיון תולדות התנועה, חיק הפאנים, מברקי 'דמוסד' לעלייה ב', 29.12.1947, 31.12.1947.
 98. אב"ג, ש' אביגור, ריאיון.

- Public Record Office, London, FO 61804 4339*
 66. על כך עמיתים רבים במרוסוקולים של הנגלה הסוכנות ושל חיוצי המועל של הסוכנות, במליון בשנים 1943, 1944.
 67. ב' וטרשטיין, בליטניה ויהודי אודוזה 1939-1945, תל-אביב 1982, עמ' 282-292.
 68. י' גורני, המשל הרד-משמשי, תל-אביב 1982, עמ' 265.
 69. שם, עמ' 294.
 70. אב"ג, מכתבו הנודע של בן-גוריון מיום 1.10.1945, חתום בשם אב"ג-עמוס.
 71. על ההתירוצות בקרב התנועה הציונית בלונדון ביממה של באפי דאגדלי, ראה: *Baffy, The Diaries of Blanche Dugdale, 1936-1947, London 1973, pp. 224-226*
 72. פרוטוקול התנועה הציונית, לונדון, 20.9.1945, 25.9.1945, אצ"מ, 1720.
 73. מכתב אב"ג-עמוס, 1.10.1945.
 74. ישראל גלילי, ריאיון.
 75. ז' בן-גוריון, יומן, 6.10.1945.
 76. ז' בן-גוריון, יומן, 11.11.1945.
 77. ז' גלבר, נושא הרנל, ירושלים 1983, עמ' 497.
 78. שם.
 79. על כך מכתבו של קלמנט אטלי לנשיא ארז"כ הארי טרומן מיום 10.6.1946, ראה: *Public Record Office, Pnam 8 627 2*
 80. כמה מרעיונותיו הנלוצים של בן-גוריון מצא את ביטויים באחת המכתמים של 'התנועה': 'עמדתה להצעת התכנית לענייני רפת', 17.12.1945, חיק תכניות ומבצעים, ארכיון תולדות התנועה.
 81. ארכיון תולדות התנועה, חיק הפאנים, ז' בן-גוריון, ישיבת מועדון מפא"י, 9.12.1947.
 82. ראונוה: אייק אורדונורוב (ארז), 12.7.1979, בנימין ירושלמי, 27.10.1981.
 83. בן-גוריון במשונה לדברי שייקה דן ושאלו אביגור, מליון מפא"י, 9.12.1947, ראה הערה 81.
 84. על דרכי של בן-גוריון מרעיון 'מעמנו לעם' למפלגתיות, ראה: Z. Tzohar, David, Ben-Gurion's Path from Socialism to Statehood', *Midstream, N.Y., January 1986, pp. 36-39*
 85. לדעת יצחק בן-אהרון, תולדו נפילוג מפא"י החל סמוך לתקופתו וסימוני נעשו ברורים לאחר רצח ארלווורוב בי-1933. ז' שביט, שוחות עם בן-אהרון, עמ' 124.
 86. דיון על הימרון של הקיבוץ ומאוחד על פני מפא"י בקרב שליחי 'דמוסד' לעלייה ב', במליון מפא"י, 10.8.1945.
 87. על פרישת היפאנים, ראה: ז' הדרי וז' צחור, אגרות או מדינה, תל-אביב 1981, זכר אביגור שם, עמ' 8.

המרכז למורשת בן-גוריון

13901

יהדות מזרח אירופה
בין שואה לתקומה

1948-1944

3-64

עורך: בנימין פינקוס

אנטינסישט בן-גוריון בנגב • קריית שדה בוקר

תוכן העניינים

1 פתח דבר

חלק א: יהדות ברית-המועצות

3 המדיניות הסובייטית כלפי יהודי ברית-המועצות והיישוב בשנים 1945-1948

64 השואה והקמת מדינת-ישראל - נקודת מפנה בתולדות יהדות ברית-המועצות

67 הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי בברית-המועצות וההתמודדות היהודית בשנים 1944-1948

88 הפרק האחרון של בתי הספר היהודיים הממלכתיים בברית-המועצות

חלק ב: יהדות מזרח אירופה

113 יהודי פולין משחרור להגירה, 1944-1948

125 יהדות הונגריה בין שואה למאבק, 1945-1948

133 יהודים במשטר הקומוניסטי ברומניה, 1944-1948

153 בין חדות השחרור למרידות היום: יהודים בצ'כוסלובקיה, 1944-1948

174 המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית אנטישמיות מיובאת

188 המאבק על הנהגת יהודי בולגריה לאחר השחרור

216 יהדות יוגוסלביה: חבלי התקומה והשיקום, 1944-1948

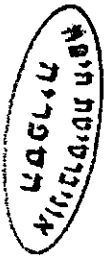
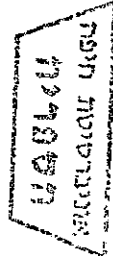
248 יהדות גרמניה המזרחית (אזור הכיבוש הסובייטי)

DS

135

E83Y3

copy 2

עריכה לשונית: דפנה דונק

© 1987

כל הזכויות שמורות למרכז למורשת בן-גוריון אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשפ"ז

סדר עילום: קריית שדה בוקר

הופק על-ידי מוסד ביאליק עבור המרכז למורשת בן-גוריון